

УДК 349.3(477)

Понікаров В.Д.*кандидат економічних наук,
професор кафедри економічного консалтингу
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця***Федорищева О.А.***аспірант кафедри економічного консалтингу
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця*

НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

У статті визначається роль соціальної держави, аналізуються її основні функції, які характеризують її мету та завдання, наводяться елементи соціального захисту населення. Розглядається чинна система пенсійного страхування та її складники. Розглядаються шляхи побудови в Україні ефективної системи багаторівневого соціального страхування та пенсійного забезпечення.

Ключові слова: соціальна держава, елементи соціального захисту населення, принципи соціального забезпечення, соціальне страхування, пенсійне забезпечення та його рівні.

Поникаров В.Д., Федорищева Е.А. НАПРАВЛЕНИЯ РЕФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ПЕНСИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ В УКРАИНЕ

В статье определяется роль социального государства, анализируются его основные функции, которые характеризуют его цели и задачи, приводятся элементы социальной защиты населения. Рассматривается действующая система пенсионного страхования и ее составляющие. Рассматриваются пути построения в Украине эффективной системы многоуровневого социального страхования.

Ключевые слова: социальное государство, элементы социальной защиты населения, принципы социального обеспечения, социальное страхование, пенсионное обеспечение и его уровни.

Ponikarov V.D., Fedorishcheva O.A. DIRECTIONS FOR REFORMING THE PENSION PROVISION SYSTEM IN UKRAINE

The article defines the role of the social state, analyzes its main functions that characterize its goals and objectives, and provides elements of social protection of the population. The existing pension insurance system and its components are considered. The ways of building an effective system of multilevel social insurance in Ukraine are considered.

Key words: social state, elements of social protection of population, principles of social security, social insurance, pensions and its level.

Постановка проблеми. У сучасних умовах радикальних реформ, що проводяться в нашій країні, значно підвищується роль соціальних функцій держави. Перетворення України у соціальну державу, якою вона визначається статтею 1 Конституції, передусім вимагає посилення соціального захисту населення, щоб відповідно до конституційних вимог людина, її життя та здоров'я дійсно стали найвищою соціальною цінністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Україна формує соціальну політику на страхових принципах, які базуються на повній продуктивній зайнятості населення, ефективній системі угод між найманими працівниками та роботодавцями, однак важливим питанням є чітке визначення соціальних функцій держави. Саме тому проблемним питанням розвитку соціального страхування та пенсійного забезпечення в нашій країні присвячені праці таких учених, як О.М. Бандурка, С.С. Бандурка, Н.М. Внукова, П.Д. Пилипенко, С.М. Попова, С.М. Синчук, Б.І. Сташків, О.В. Терещук, С.І. Юрій та багато інших. Але чимало проблем, пов'язаних із вирішенням побудови в Україні реальної соціальної держави, поки що не вирішено.

Постановка завдання. Статтю присвячено питанням розвитку загальнообов'язкового соціального страхування, зокрема накопичувальної системи пенсійного страхування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальна держава – це така політико-територіальна організація влади, яка забезпечує дотримання конституційних прав громадян на працю, освіту, охорону здоров'я, культуру та житло, підтримує високий

рівень якості життя людей, забезпечує соціальний захист громадян та соціальну підтримку найуразливіших верств населення шляхом перерозподілу наявних ресурсів з метою уникнення соціальної напруги та соціальних конфліктів у суспільстві.

Більш детально дослідити цей термін можна, проаналізувавши її основні функції, тобто основні напрями її діяльності, які конкретизують мету та завдання соціальної держави, розкривають її сутність і роль у суспільстві. До основних функцій соціальної держави можна віднести:

- 1) поліпшення матеріального добробуту і якісних стандартів життя людей;
 - 2) гарантування прав громадян на працю, соціального захист, охорону здоров'я, культуру, житло;
 - 3) забезпечення соціальної підтримки найуразливіших верств населення;
 - 4) поліпшення демографічної ситуації в країні, підвищення тривалості життя населення;
 - 5) забезпечення повної продуктивної зайнятості населення, підвищення кваліфікації та конкурентоспроможності робочої сили;
 - 6) встановлення соціальної справедливості, подолання бідності та запобігання соціальним конфліктам;
 - 7) забезпечення динамічного і гармонійного розвитку людини, її духовних та інтелектуальних цінностей;
 - 8) створення надійної соціальної інфраструктури.
- Але однією з найважливіших умов інтеграції України в Європейську спільноту є наявність в країні ефективного соціального захисту населення, який гарантується громадянам статтею 46 Конституції України [1]. Це право гарантується

загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ та організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних установ з догляду за непрацездатними.

Основними елементами системи соціального захисту населення є:

1) встановлення якісних, чітко розрахованих параметрів життя окремих груп індивідів (розміру прожиткового мінімуму, мінімальної пенсії, розміру мінімальної допомоги);

2) дієва система захисту населення від збільшення цін, тарифів, зростання товарного дефіциту з метою гарантованого забезпечення прожиткового мінімуму громадян;

3) усунення проблеми безробіття, забезпечення ефективної зайнятості населення, перепідготовка та підвищення кваліфікації кадрів;

4) створення ефективної системи пенсійного забезпечення (людей похилого віку, інвалідів, сімей, що втратили годувальника);

5) утримання закладів для підтримки осіб, які повністю або частково втратили здатність для самостійного існування (дитячих будинків, інтернатів, будинків для людей похилого віку);

6) система соціальних трансфертів (допомоги з безробіття, одноразові чи щомісячні виплати для дітей, допомога з материнства, оплата лікарняних, житлові субсидії тощо);

7) наявність системи соціального обслуговування (надання соціальних послуг окремих категорій громадян);

8) надання необхідної медичної допомоги.

Соціальний захист населення спирається на національну систему соціального забезпечення, яка почала створюватися одразу після проголошення незалежності України. В основу цієї системи покладені такі принципи:

1) соціальне забезпечення поширюється тільки на громадян, що працюють за наймом, членів їх родин і непрацездатних осіб. На громадян, що самостійно забезпечують себе роботою, поширюються ті соціальні гарантії, у фінансуванні яких вони беруть участь;

2) диференційований підхід до різних соціально-демографічних груп населення залежно від ступеня їхньої економічної самостійності, працездатності та можливостей підвищення рівня матеріального добробуту;

3) перерозподіл економічної відповідальності за реалізацію соціальних гарантій між державою, підприємствами та громадянами. При цьому держава повинна забезпечувати за рахунок бюджетних коштів тільки мінімально гарантований рівень медичного, культурного, побутового та соціального обслуговування населення, насамперед соціально захищених громадян;

4) рівень соціальних гарантій визначається на основі соціальних нормативів. При цьому найбільш важливі нормативи – мінімальний прожитковий рівень, мінімальні розміри заробітної плати і пенсій, а також розміри соціальної допомоги – встановлюються державою;

5) відповідність форм соціального забезпечення населення рівню розвитку економіки країни. Тобто всі заходи із змін соціального забезпечення повинні бути чітко прораховані та науково обгрунтовані.

Адже зменшення з 2016 року єдиного соціального внеску на 22% мало наміром компенсувати ці витрати за рахунок виведення із «тіні» значних сум заробітної плати, яка виплачувалася в «конвер-

тах». На жаль, це не дало бажаного результату. Так, у 2015 році власні доходи Пенсійного фонду становили 171,6 млрд. грн. (або 98,5% від запланованого), а кошти Державного бюджету (які направлялися на дотації на виплату пенсій, надбавок та підвищень до пенсій за різними пенсійними програмами, а також на покриття дефіциту коштів Пенсійного фонду для виплати пенсій) становили лише 94,8 млрд. грн. (або 35,2% від загальних доходів Пенсійного фонду України)[2]. А вже у бюджеті 2016 року частка коштів Держбюджету на забезпечення виплати пенсій та покриття дефіциту Фонду значно перевищила власні надходження Пенсійного фонду (на 34,1 млрд. грн.) і становила у його загальних доходах 56,3% [3].

Тому поглиблення економічних реформ у нашій державі створює принципово нову соціально-економічну державу і викликає необхідність розроблення адекватного механізму соціального забезпечення населення, яке слід будувати таким чином, щоб не породжувати зрівнялівки й утриманських настроїв під час розподілу та споживання життєвих благ, не послабляти дієвості мотивів і стимулів до праці, а, навпаки, створювати умови для більш повного їх прояву. Причому основним складником системи соціального захисту населення є пенсійне забезпечення.

Під пенсією розуміють щомісячну грошову виплату в системі, яку отримують застраховані особи у зв'язку з повною або частковою втратою працездатності у разі настання відповідного страхового випадку (досягнення пенсійного віку, інвалідність, професійне захворювання, нещасний випадок на виробництві тощо). Основою пенсійного забезпечення є державне пенсійне страхування.

Сьогодні відповідно до Закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»[4] система пенсійного страхування складається з трьох рівнів:

1) солідарна система загальнообов'язкового пенсійного страхування;

2) накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;

3) система недержавного пенсійного забезпечення.

Перший та другий рівні пенсійного забезпечення в Україні становлять систему загальнообов'язкового пенсійного страхування, другий та третій рівні – систему накопичувального пенсійного забезпечення.

Ця система охоплює всіх непрацездатних громадян похилого віку, інвалідів, осіб, які втратили годувальника, виплати яким проводяться у формі пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, компенсаційних виплат, додаткових пенсій.

На жаль, сьогодні в Україні у повному обсязі працює лише система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яка працює на солідарній стратегії, що полягає в тому, що ті, хто працюють, утримують пенсіонерів.

Солідарна система надзвичайно вразлива до демографічних змін, що зумовлюється старінням населення, в результаті чого зменшується співвідношення числа працюючих і кількості пенсіонерів. А прогноз загальної чисельності платників внесків до солідарної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування і пенсіонерів, які отримують пенсії з Пенсійного фонду України, свідчить про майже постійне ускладнення ситуації. Все це викликало нагальну необхідність реформування пенсійного забезпечення в нашій державі. Адже чинна в Україні солідарна система сьогодні не здатна забезпечити високі пенсійні виплати. Залишаються невирішеними також

такі питання пенсійного забезпечення: наявність заборгованості за внесками на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування деяких підприємств, установ та організацій; відсутність належної диференціації пенсійних виплат, зумовленої страховими внесками впродовж трудової діяльності; тіньова заробітна плата та зайнятість; нерозвинутий фінансовий сектор та нестача надійних фінансових інструментів для інвестування пенсійних активів; незадовільний рівень фінансової та правової обізнаності населення. Причому впровадження нової пенсійної системи є багатоаспектною роботою, розрахованою на тривалу перспективу. Тобто пенсійна реформа, початок якої запропоновано Законом «Про внесення змін до деяких актів України щодо підвищення пенсій» [5], є продовженням та складовою частиною економічних реформ, які проводяться в нашій країні.

І важливим фактором нової реформованої системи соціального захисту населення є запровадження накопичувальної системи відповідно до затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України Плану заходів [6]. Зокрема, цим Планом заходів передбачається розроблення та надання у 2017–2018 роках низки законодавчих актів, що стосуються:

1) консолідації повноважень з регулювання та нагляду за суб'єктами системи накопичувальної пенсійного забезпечення Національного комісією з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР);

2) запровадження нагляду за діяльністю суб'єктів системи накопичувального пенсійного забезпечення та протидії зловживанням у фінансовому секторі;

3) визначення передумов запровадження другого рівня системи накопичувального пенсійного страхування, зокрема:

3.1) критерії відбору недержавних пенсійних фондів – суб'єктів другого рівня системи пенсійного забезпечення;

3.2) створення умов для вільного руху капіталу;

3.3) запровадження нових фінансових інструментів для інвестування;

3.4) забезпечення прозорості діяльності та звітності суб'єктів системи накопичувального пенсійного страхування;

3.5) удосконалення вимог до компаній, які управляють пенсійними активами;

3.6) визначення правил відбору та зміни недержавного пенсійного фонду, у якому обліковуються страхові внески до системи накопичувального пенсійного забезпечення;

4) визначення умов для запровадження професійної пенсійної системи накопичувального пенсійного забезпечення працівників, які були зайняті на виробництвах, у списках, що затверджується Кабінетом міністрів України, та деяких інших професій;

5) визначення розмірів страхових внесків та база нарахування страхового внеску до системи накопичувального пенсійного забезпечення.

Все це дасть змогу розробити передумови для функціонування суб'єктів системи накопичувального пенсійного забезпечення, створити комплексну систему захисту прав учасників такої системи, запровадити професійну пенсійну систему накопичувального пенсійного забезпечення та розробити правила участі у системі накопичувального пенсійного забезпечення для страховиків та застрахованих осіб.

Такі багаторівневі пенсійні системи характерні для багатьох країн світу, їх досвід може бути дуже корисним для України під час розбудови власної системи пенсійного забезпечення. Наприклад, трирівнева пенсійна модель Великобританії вважається

однією з найдосконаліших у світі. Вона розділяється на базові державні пенсії, державні пенсії за вислугою років і недержавні пенсії.

Перший рівень – це базова пенсія, яку виплачує держава всім британцям після досягнення ними пенсійного віку, який становитиме у 2020 році для чоловіків та жінок 65 років (з подальшим збільшенням після 2020 року до 68 років). Розмір цієї пенсії не залежить від стажу роботи пенсіонера, його трудових успіхів і одержуваної зарплати.

Другий рівень – державні пенсії за вислугою років. Розмір такої пенсії залежить від стажу працівника і заробітної плати, з якої сплачуються внески. Працівник, який не бажає брати участь у державній пенсійній програмі, може вийти з неї, проте у цьому разі він зобов'язаний брати участь у будь-якій схемі додаткового пенсійного забезпечення.

До третього рівня належить недержавна пенсійна система. Для цього у Великобританії є безліч різних способів накопичення приватних пенсій. Найбільшого поширення набули професійні пенсійні системи. Для цього працівника укладають колективний договір із роботодавцем, на підставі якого він відраховує внески на пенсійне забезпечення і формує пенсійні виплати.

Найбільшою популярністю серед населення Великобританії користується недержавна пенсійна система. Саме вона дає змогу отримувати досить велику пенсію, розмір якої працівник регулює самостійно, виходячи зі своїх внесків. Причому приватне пенсійне забезпечення у Великобританії поступово витісняє державне.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна дійти таких висновків:

1. Однією з найважливіших умов інтеграції України в європейську спільноту є наявність в Україні ефективної системи соціального захисту населення.

2. Соціальний захист населення в нашій державі впливає на національну систему соціального забезпечення, яка почала створюватися одразу після проголошення незалежності України.

3. Рівень соціального забезпечення населення держави повинен відповідати рівню розвитку економіки країни.

4. Основною складовою частиною системи соціального захисту населення є пенсійне забезпечення.

5. Сьогодні в Україні в повному обсязі працює лише система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яка надзвичайно вразлива до демографічних змін.

6. Тому у найближчі роки планується створити дієву систему багаторівневого пенсійного забезпечення населення, у тому числі недержавного, яка вважається однією з найефективніших у світі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Конституція України / Відомості Верховної Ради. 1996. № 30. С. 141.
2. Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2015 рік // Урядовий кур'єр. 2016, 22 березня.
3. Бюджет Пенсійного фонду України на 2016 рік // Урядовий кур'єр. 2016, 23 березня.
4. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» // Урядовий кур'єр. 2003, 16 січня.
5. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення пенсій» // Урядовий кур'єр. 2017, 11 жовтня.
6. План заходів із запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування на 2017–2018 роки. Затв. розпорядженням КМУ № 723-р від 11.10.2017р. // Урядовий кур'єр. 2017, 25 жовтня.